

VÝVOJ ČESKÝCH MĚST V OBDOBÍ 1950–1991

Milan Körner

Článek 30 let vývoje sídelní struktury v ČR a sousedních regionech (U&ÚR 5/2019) byl věnován vývoji center osídlení České republiky v období po roce 1990. V tomto příspěvku je sledován vývoj center osídlení České republiky ve druhé polovině minulého století, kdy došlo v řadě případů k jejich velkému rozvoji. Tento vývoj významně souvisí se socialistickou industrializací, doprovázenou rozsáhlou bytovou výstavbou.

Vývoj českého osídlení po druhé světové válce se poměrně výrazně odlišoval od situace v sousedních zemích. Významné jsou zejména dva faktory:

- Na území České republiky (s výjimkou relativně malých území) nevznikly téměř žádné škody na bytovém fondu. V Polsku a Německu byla některá města téměř zničena, stejně jako jejich infrastruktura.
- Z území České republiky byly odsunuty asi 2,1 milionu obyvatel německé národnosti. Z toho dvě třetiny do americké a jedna třetina do sovětské okupační zóny. Významný byl i poměrně vysoký podíl městského obyvatelstva (mimo po-

hraniční území). Opuštěný bytový i další stavební fond byl spíše nad českým standardem.

V pohraničním jihozápadním území (navazujícím na Rakousko, Bavorsko), kde byly okupační zóny západních spojenců, došlo téměř k zániku osídlení.

V severozápadním území (přiléhajícím k budoucí NDR) došlo k dosídlení českým obyvatelstvem (převážně venkovským), i zde došlo k významným devastacím stavebního fondu.

V období 1945 až 1950 v podstatě nebyl důvod k významnější nové výstavbě. Do roku 1947 poklesl počet oby-

vatel na území současné ČR přibližně o jednu třetinu.

V roce 1949 bylo obnoveno krajské zřízení, došlo i k novému vymezení okresů. Začalo pětiletkové plánování. V následném období 1950–1960 začala být situace v oblasti bydlení vážným problémem, zejména ve městech. „Znárodněné“ byty byly jen minimálně udržovány, v podstatě se do nich po roce 1945 neinvestovalo.

Ve druhé polovině padesátých let začala v řadě měst výstavba menších sídlišť, v letech 1960–1970 a 1981–1990 byl objem bytové výstavby přes 500 tis. bytů, v období 1971–1980 dosáhl dokonce počtu 800 tis. bytů.

Vývoj měst (center osídlení) v období 1950–1991

Vývoj je sledován ve dvou dvacetiletých obdobích, v členění na současné kraje:

Praha a Středočeský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Praha	932,7	172,5	146,8	143,4	1 079,5	290,2	134,7	206,0	1 214,2	496,2	2 447
Kladno	44,0	28,4	13,4	-0,1	57,4	28,3	13,7	8,7	71,1	37,0	1 922
M. Boleslav	22,6	25,2	11,0	8,3	33,6	33,5	10,9	-4,1	44,5	29,4	1 514
Kolín	20,5	23,4	6,3	2,4	26,8	25,8	4,7	9,2	31,5	35,0	900
K. Hora	14,6	24,0	3,3	11,3	17,9	35,3	3,7	-2,0	21,6	33,3	689
Příbram	12,3	16,5	16,3	1,8	28,9	18,3	8,0	15,1	36,9	33,4	1 105
Nymburk	11,9	20,8	1,4	0,0	13,3	20,8	1,8	-0,3	15,1	20,5	737
Poděbrady	10,6	13,2	2,3	16,5	12,9	29,7	0,3	4,0	13,2	33,7	392
Beroun	13,2	24,0	4,5	4,2	17,7	28,2	0,3	3,1	18,0	31,3	575
Mělník	11,5	21,4	4,0	3,9	15,5	25,3	4,1	-0,3	19,6	25,0	784
Benešov	9,1	11,5	1,3	29,2	10,4	40,7	5,5	6,2	15,9	46,9	339
Rakovník	11,6	18,5	1,5	0,0	13,1	18,5	4,3	-1,1	17,4	18,5	941
Slaný	9,6	14,0	2,8	11,4	12,4	25,4	3,2	12,4	15,6	37,8	413
Kralupy nad Vltavou	9,4	13,4	5,1	3,6	12,9	17,0	3,4	4,9	17,9	21,9	817
Neratovice	5,1	10,2	5,7	10,6	10,8	22,8	4,9	9,2	15,7	20,0	785
Brandýs nad Labem	7,1	8,2	7,6	23,2	14,7	31,4	0,9	-8,7	15,6	22,7	687
Říčany	8,0	11,1	0,5	6,3	8,5	17,4	2,2	11,4	10,7	25,8	415

U vyšších center (Praha, Kladno a Mladá Boleslav) je nárůst ve sledovaných obdobích vyrovnán. Města Kolín, Příbram, Beroun a Brandýs nad Labem-Stará Boleslav rostla zejména v období 1950–1970. Města Benešov a Rakovník rostla více v období 1970–1990.

V návrhu sídelní struktury ČR jsou dvojměstí Kolín–Kutná Hora a Nymburk–Poděbrady uvažována jako společné centrum. V případě Mladé Boleslavi a Berouna jsou do centra zahrnovány odloučené části, což zvyšuje počet obyvatel na 47,7 a 23,6 tis. obyvatel v roce 1991. Extrémně vysoký byl nárůst území Benešova v období 1950–1970 (o téměř 30 km²), který znamenal zvýšení počtu obyvatel jen o 1,3 tis.

Jihočeský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
České Budějovice	56,8	41,1	20,5	-3,9	77,3	37,2	19,9	18,4	97,2	55,6	1 748
Tábor	18,9	8,4	7,7	39,9	26,6	48,3	9,7	13,9	36,3	62,2	584
Písek	19,0	37,6	3,8	6,0	22,8	43,6	6,8	19,6	29,6	63,2	468
Strakonice	11,7	27,4	5,8	2,2	17,5	29,6	7,2	5,1	24,7	34,7	712
Jindřichův Hradec	9,8	16,2	3,6	22,5	13,4	38,7	8,4	35,6	21,8	74,3	293
Český Krumlov	8,1	15,4	2,3	6,8	10,4	22,2	3,7	0,0	14,1	22,2	635
Prachatice	4,5	20,4	2,6	18,6	7,1	39,0	4,6	-3,6	11,7	35,5	330

V návrhu sídelní struktury ČR jsou v případě Českých Budějovic zahrnuty odloučené obce, což zvyšuje počet obyvatel v r. 1991 na 101,1 tis. V případě Tábora jsou zahrnuty Sezimovo Ústí a Planá nad Lužnicí, což zvyšuje počet obyvatel v r. 1991 na 46,7 tis.

Extrémně vysoký byl nárůst území Tábora v období 1950–1970 (o cca 40 km²) a Jindřichova Hradce v období 1970–1991 (o cca 36 km²).

Nárůst počtu obyvatel Českých Budějovic, Tábora a Strakonice je v podstatě vyrovnaný. Ostatní města zaznamenala větší nárůst v období 1970–1990.

Plzeňský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Plzeň	124,3	113,5	23,7	-18,8	148,0	94,7	25,0	30,0	173,0	124,7	1 387
Klatovy	14,0	26,4	3,2	10,9	17,2	37,3	5,9	43,2	23,1	81,5	283
Rokycany	8,8	18,9	10,1	12,1	12,6	31,0	2,6	7,2	15,2	38,2	398
Tachov	4,2	21,3	4,1	15,8	8,3	37,1	4,5	3,8	12,8	40,9	313
Domažlice	8,7	22,2	0,1	0,0	8,8	22,2	2,7	2,4	11,5	24,6	462

Extrémně vysoký byl nárůst území Klatov v období 1970–1991 (o cca 43 km²).

Nárůst počtu obyvatel Plzně a Tachova je v podstatě vyrovnaný. Rokycany měly větší nárůst v období 1950–1970, Klatovy a Domažlice v období 1970–1991.

Karlovarský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Karlovy Vary	36,3	42,1	6,6	-2,3	42,9	39,8	13,3	26,2	56,2	67,0	839
Cheb	18,1	24,4	7,2	29,9	25,3	54,3	6,5	43,5	31,8	97,8	325
Sokolov	9,0	7,2	11,0	8,2	20,0	15,4	6,2	7,4	26,2	22,8	1 149
Ostrov	2,8	8,2	15,3	22,0	18,1	30,2	-0,2	20,2	17,9	50,4	355
Mariánské Lázně	9,2	18,8	4,3	21,6	13,5	40,4	1,9	11,4	15,4	51,8	272
Aš	10,8	13,4	0,8	0,0	11,6	13,4	0,7	42,5	12,3	55,9	220

V návrhu sídelní struktury ČR jsou do centra Chebu zahrnovány Františkovy Lázně, což zvyšuje počet obyvatel (1991) na cca 37 tis.

Extrémně vysoké jsou nárůsty ploch v Chebu a Aši (o přes 40 km²) v období 1970–1991.

Karlovy Vary zaznamenaly významný nárůst v období 1970–1990, Sokolov a Mariánské Lázně v období 1950–1970. Cheb a Aš měly nárůst vyrovnaný. Ostrov narostl v období 1950–1970, následně stagnoval.

Ústecký kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv. /km ²
Ústí nad Labem	56,9	31,5	16,0	9,2	72,9	40,7	27,1	59,8	100,0	100,5	995
Chomutov	28,8	22,9	11,1	3,9	39,9	26,8	13,2	2,5	53,1	29,3	1 812
Jirkov	5,1	23,0	6,3	-4,4	11,4	18,6	6,8	-1,5	18,2	17,1	1 064
Most	26,6	29,1	28,1	10,4	54,7	39,5	16,0	46,7	70,7	86,2	820
Teplice	35,5	13,2	15,2	2,0	50,7	17,2	2,3	6,6	53,0	23,8	2 227
Děčín	35,6	67,2	8,5	3,9	44,1	71,1	10,2	57,5	54,3	128,6	422
Kadaň	5,3	11,2	10,1	38,7	15,4	49,9	2,4	15,6	17,8	65,5	272
Klášterec nad Ohří	3,4	15,7	4,9	16,5	8,3	32,2	8,2	21,6	16,2	53,8	301
Litoměřice	15,0	14,6	4,6	3,7	19,6	18,3	6,3	1,6	25,9	19,9	1 302
Louny	12,0	17,6	1,1	0,0	13,1	17,6	7,7	6,5	20,8	24,1	863
Žatec	13,2	24,9	2,6	4,4	15,8	29,3	5,6	43,9	21,4	73,2	292
Varnsdorf	15,0	17,1	-1,0	0,0	14,0	17,1	2,3	9,1	16,3	26,2	622
Rumburk	9,3	24,7	-0,2	0,0	9,1	24,7	1,7	0,0	10,8	24,7	437
Litvínov	21,6	19,0	1,1	0,0	22,7	19,0	6,4	21,7	29,1	40,7	715

V návrhu sídelní struktury ČR jsou uvažována souměstí Chomutov-Jirkov, Kadaň-Klášterec nad Ohří a Varnsdorf-Rumburk jako společné centrum. Velmi vysoké nárůsty ploch jsou u Kadaně (o téměř 40 km²) v období 1950–1970 a Mostu (o cca 47 km²), Děčína (o cca 58 km²), Ústí nad Labem (o 60 km²) a Žatce (o 44 km²) v období 1970–1991. Ústí nad Labem mělo v letech 1970–1991 téměř dvojnásobný nárůst proti rokům 1950–1970. Most a Klášterec nad Ohří měl nárůst v letech 1950–1970, téměř dvojnásobný oproti období 1970–1991. Kadaň vykazovala vysoký nárůst v letech 1950–1970, následovala stagnace. Chomutov, Jirkov a Litoměřice měly vyrovnaný nárůst, Louny a Žatec vyšší nárůst v letech 1970–1990. Varnsdorf-Rumburk vykazovaly v letech 1950–1990 stagnaci, Litvínov stejně jako Teplice vysoký nárůst v letech 1950–1970, následovala stagnace.

Liberecký kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv. /km ²
Liberec	56,9	50,5	15,4	7,0	72,3	58,3	29,7	56,6	102,0	114,9	888
Jablonec nad Nisou	23,1	6,9	10,7	15,0	33,8	21,9	12,1	9,5	45,9	31,4	1462
Česká Lípa	12,0	14,3	2,3	22,5	16,7	36,8	22,7	26,4	39,4	63,2	624
Turnov	10,6	18,9	2,3	-1,8	12,9	17,1	1,5	5,6	14,4	22,7	634

Vysoký je nárůst území Liberce (o cca 57 km²) v období 1970–1991.

Nárůst počtu obyvatel Liberce a České Lípy byl sledován zejména v období 1971–1991. Nárůst Jablonce nad Nisou byl vyrovnaný.

Královéhradecký kraj

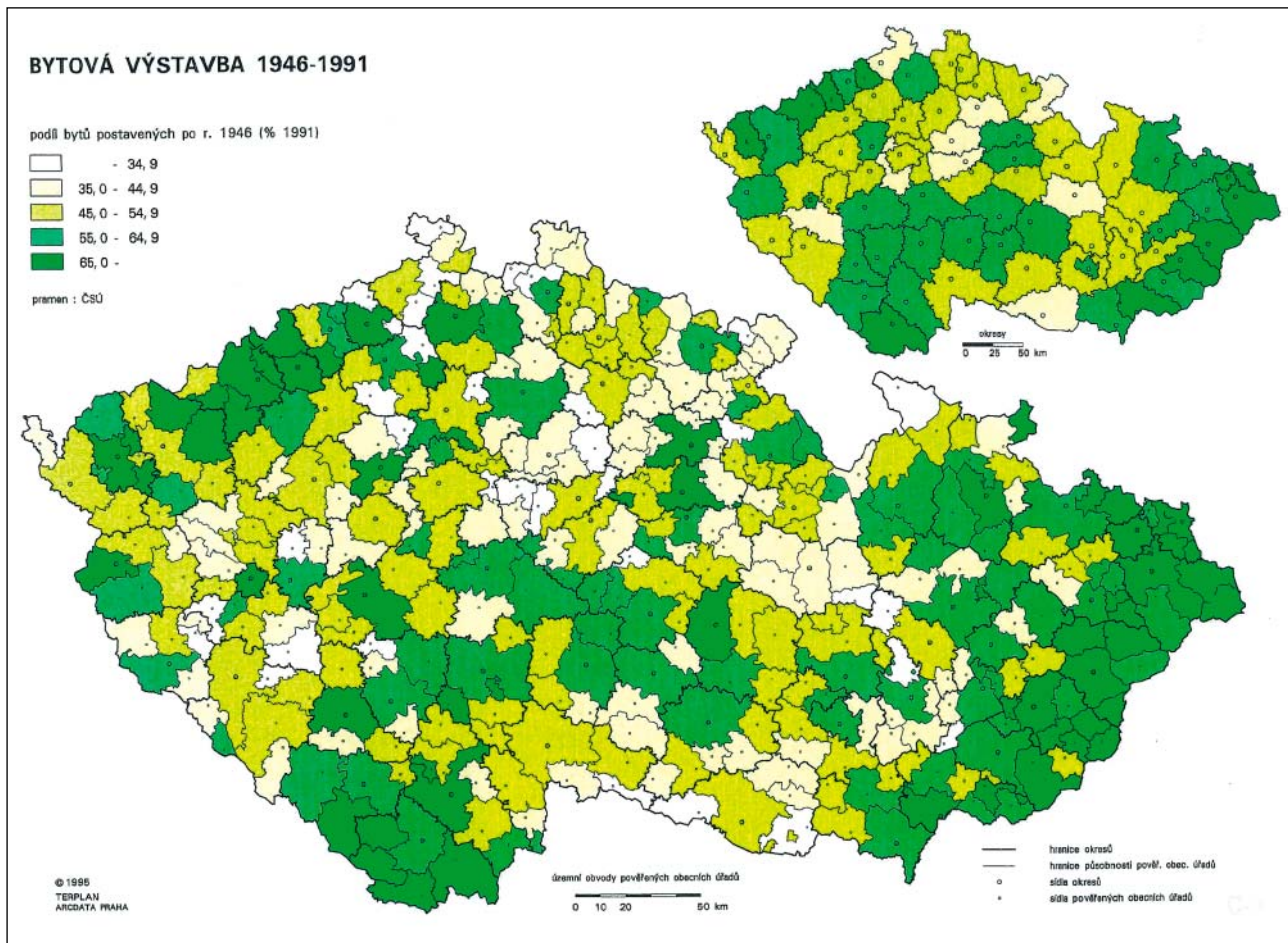
město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv. /km ²
Hradec Králové	44,8	51,5	32,7	30,8	77,5	82,3	22,4	23,3	99,9	105,6	946
Trutnov	18,9	49,9	5,0	-3,0	23,9	46,8	8,0	56,5	31,9	103,3	309
Náchod	17,7	21,4	1,1	-1,5	18,8	19,9	1,9	13,4	20,7	33,3	622
Jičín	11,3	8,0	1,3	3,8	12,6	11,8	4,2	13,1	16,8	24,9	675
Dvůr Králové nad Labem	14,2	18,7	1,9	8,2	16,1	26,9	0,9	8,9	17,0	35,8	479
Rychnov nad Kněžnou	6,5	20,6	0,4	-6,6	6,9	14,0	4,7	21,0	11,6	35,0	331
Vrchlabí	9,2	27,7	1,9	0,0	11,1	27,7	2,4	0,0	13,4	27,7	484

Hradec Králové výrazně zvýšil rozlohu v období 1950–1970 (o cca 31 km²) i v období 1970–1991 (o cca 23 km²). Na rozdíl od jiných měst tyto nárůsty korelují s nárůstem počtu obyvatel.

Nárůst počtu obyvatel Hradce Králové byl zejména v období 1950–1970, nárůst Trutnova, Jičína a Rychnova nad Kněžnou byl vyšší v období 1971–1991.

Porovnání vymezení krajů a okresů 1950 a 2000

Bytová výstavba 1946–1991

Pardubický kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Pardubice	39,1	24,2	32,2	11,7	71,3	35,9	23,3	44,3	94,6	80,2	1 182
Chrudim	14,1	21,5	3,2	1,2	17,3	22,7	6,3	10,5	23,6	33,2	711
Č. Třebová	12,2	22,7	1,9	0,0	14,1	22,7	3,5	27,0	17,6	49,7	354
Ústí nad Orlicí	10,1	18,3	2,0	0,0	12,1	18,3	3,2	18,0	15,3	36,3	421
Svitavy	9,7	9,0	4,6	22,3	14,3	31,3	3,1	0,0	17,4	31,3	556
Vysoké Mýto	9,3	31,0	-0,4	-3,4	8,9	27,6	1,9	12,4	10,8	40,0	270
Choceň	7,0	14,0	1,2	0,0	8,2	14,0	1,4	11,9	9,6	25,9	371

V návrhu sídelní struktury jsou dvojměstí Česká Třebová–Ústí nad Orlicí a Vysoké Mýto–Choceň uvažována jako společná centra.

Pardubice zaznamenaly výrazný nárůst území v období 1970–1991 (o téměř 45 km²). Vysoké jsou též nárůsty menších měst Svitavy (o cca 22 km²) v období 1950–1970 a České Třebové (o cca 27 km²) v období 1970–1991.

Nárůst počtu obyvatel Pardubic a Svitav byl zejména v období 1950–1970, Chrudimi v období 1970–1991. Změny v ostatních městech nebyly výrazné.

Kraj Vysočina

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Jihlava	29,5	26,8	11,3	10,6	40,8	27,4	11,0	50,9	51,8	88,3	587
Třebíč	18,7	16,9	2,7	5,4	21,4	22,3	17,9	59,3	39,3	81,6	482
Havlíčkův Brod	13,2	14,8	1,6	7,2	17,8	22,0	7,1	56,5	24,9	78,5	317
Žďár nad Sázavou	4,5	29,5	10,7	0,0	15,2	29,5	8,0	7,5	23,2	37,0	627
Pelhřimov	6,5	15,6	3,5	15,3	10,0	30,9	6,8	78,7	16,8	109,6	153

Všechna města, s výjimkou Žďáru nad Sázavou, zaznamenala v období 1970–1991 extrémní nárůsty území: Pelhřimov (o cca 79 km²), Třebíč (o cca 60 km²), Havlíčkův Brod (o cca 57 km²) a Jihlava (přes 50 km²). S výjimkou Třebíče (cca +18 tis. obyv.) jsou nárůsty obyvatel nízké. Po roce 1991 došlo ke zmenšení území – Třebíč (-24 km²), Pelhřimov (-31 km²).

Jihlava a Žďár nad Sázavou měly v podstatě vyrovnaný vývoj. Třebíč měla vysoký nárůst počtu obyvatel v období 1970–1991. Nárůsty Havlíčkova Brodu a Pelhřimova byly zejména v letech 1970–1991.

Jihomoravský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Brno	284,9	139,4	59,1	89,7	344,0	229,1	44,3	1,1	388,3	330,2	1 687
Znojmo	21,7	23,3	1,4	0,5	23,1	23,8	6,2	60,6	39,2	84,4	464
Hodonín	13,6	67,2	7,3	-0,4	20,9	66,8	7,3	-3,5	28,2	63,1	447
Břeclav	11,0	39,5	7,9	38,3	18,9	77,8	7,3	9,4	26,2	87,2	301
Vyškov	12,3	35,4	1,7	0,0	14,0	35,4	7,1	22,5	23,1	57,9	399
Blansko	5,5	7,4	6,3	0,0	11,8	7,4	9,6	40,9	21,4	48,3	443
Veselí nad Moravou	5,3	29,8	5,2	6,6	10,5	36,4	2,0	-0,7	12,5	35,7	350

Břeclav výrazně zvětšila území (o cca 38 km²) v období 1950–1970, Blansko (přes 40 km²) a Znojmo (přes 60 km²) v období 1970–1991. Vývoj počtu obyvatel byl relativně nízký. Po roce 1991 zaznamenala tato města úbytek obyvatel. Nárůst počtu obyvatel Brna byl vyšší v období 1950–1970, Hodonín a Břeclav měly vyrovnaný vývoj, Vyškov měl nárůst v letech 1970–1991. Blansko zvyšovalo počet obyvatel již od roku 1950, vyšší nárůst byl v období 1970–1991.

Olomoucký kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Olomouc	63,9	41,6	15,5	0,0	79,4	41,6	26,1	37,2	105,5	116,6	905
Prostějov	33,2	16,5	7,5	18,0	40,8	34,5	9,3	12,1	50,1	46,6	1 075
Přerov	22,0	22,3	17,5	8,2	39,5	30,5	11,8	27,8	51,3	58,3	880
Šumperk	17,2	27,8	6,5	0,1	23,7	27,9	6,7	0,0	30,4	27,9	1 090
Hranice	11,8	16,0	0,5	0,0	12,3	16,0	7,2	36,5	19,5	52,5	371
Jeseník	8,6	36,2	1,4	1,8	10,0	38,0	3,0	0,2	13,0	38,2	340

Poměrně vysoké je zvětšení území v období 1970–1991 u Olomouce, Přerova a zejména Hranic (o 36,5 km²).

Počet obyvatel Olomouce se zvýšil zejména v období 1970–1991, Přerova v období 1950–1970. Prostějov a Šumperk měly vývoj v podstatě vyrovnaný. Hranice výrazně zvýšily počet obyvatel v letech 1970–1991.

Zlínský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Zlín	53,0	59,2	11,0	22,1	64,0	81,3	20,9	50,4	84,9	131,7	645
Otrokovice	8,0	13,9	3,9	5,6	11,9	19,5	8,4	0,1	20,3	19,6	1 036
Kroměříž	19,6	17,7	2,5	5,6	22,1	23,3	6,9	32,3	29,0	55,6	522
Uherské Hradiště	10,0	8,7	19,6	55,2	29,6	63,9	-2,8	-42,5	26,8	21,4	1 252
Vsetín	16,6	57,7	5,5	0,0	22,1	57,7	8,3	11,3	30,4	69,0	441
Valašské Meziříčí	10,8	19,6	6,7	0,0	17,5	19,6	10,7	33,4	28,2	53,0	532
Uherský Brod	6,8	24,0	4,4	0,0	11,2	24,6	6,5	27,5	17,7	52,1	340
Rožnov pod Radhoštěm	4,1	27,5	5,8	0,0	9,9	27,5	7,8	12,0	17,7	39,5	448

Extrémně vysoké je zvětšení území Zlína (o více než 50 km²) v období 1970–1991, vysoké jsou ve stejném období zvětšení území Kroměříže (+32 km²), Valašského Meziříčí (+33 km²) a Uherského Brodu (cca +28 km²).

S výjimkou Uherského Hradiště zvyšovala ostatní města počet obyvatel v letech 1970–1991. Uherské Hradiště mělo vysoký nárůst v období 1950–1970.

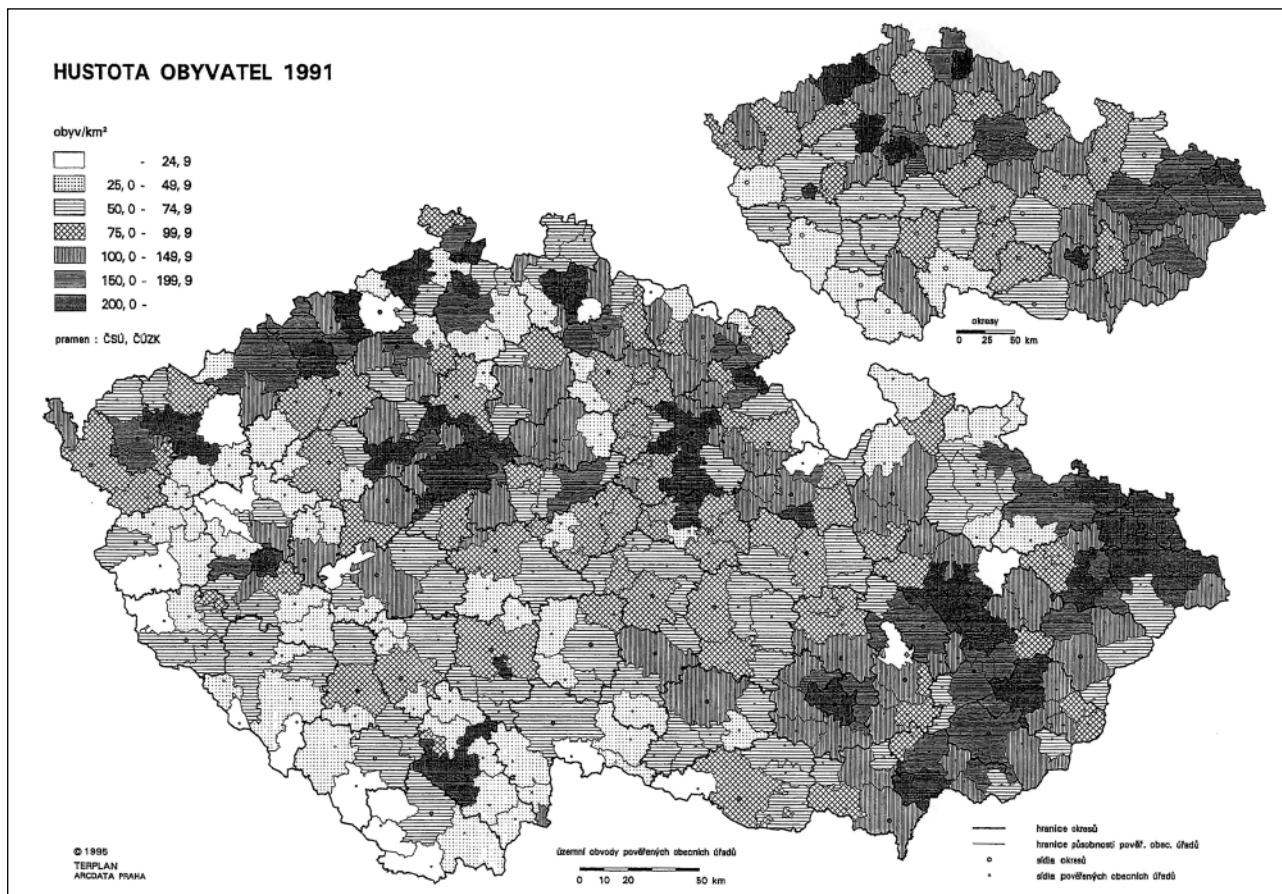
Moravskoslezský kraj

město	1950		změna 50/70		1970		změna 70/91		1991		
	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	tis. obyv.	km ²	obyv./km ²
Ostrava	183,7	97,3	95,0	44,6	278,7	141,9	48,7	72,1	327,4	214,0	1 530
Opava	35,6	42,3	14,7	12,4	50,3	54,7	12,5	35,8	62,8	90,5	694
Frýdek-Místek	22,1	23,0	17,0	3,0	39,1	26,0	24,7	25,5	63,8	51,7	1 234
Karviná	36,2	47,6	39,8	0,0	76,0	47,6	-7,6	9,9	68,4	57,5	1 190
Haviřov					40,8	29,8	45,5	7,3	86,3	37,1	2 326
Třinec	15,6	27,3	14,6	4,0	30,2	31,3	15,2	85,1	45,2	116,4	388
Český Těšín	13,0	7,4	2,8	5,4	15,8	12,8	12,9	31,7	28,7	44,5	645
Nový Jičín	14,7	22,3	4,9	10,3	19,6	32,6	9,4	36,9	29,0	69,5	417
Kopřivnice	5,5	9,6	5,0	0,0	10,5	9,6	13,6	17,9	24,1	27,5	876
Krnov	16,7	34,2	5,9	11,1	22,6	46,3	2,8	-0,9	25,4	44,4	572
Bruntál	7,4	23,3	3,1	46,5	10,5	69,8	6,3	-37,9	16,8	31,9	527
Bohumín	8,4	9,9	6,8	4,9	15,2	14,8	8,4	16,3	23,6	31,1	759
Orlová	21,5	16,7	2,8	7,5	24,3	24,2	12,0	0,5	36,3	24,7	1 470

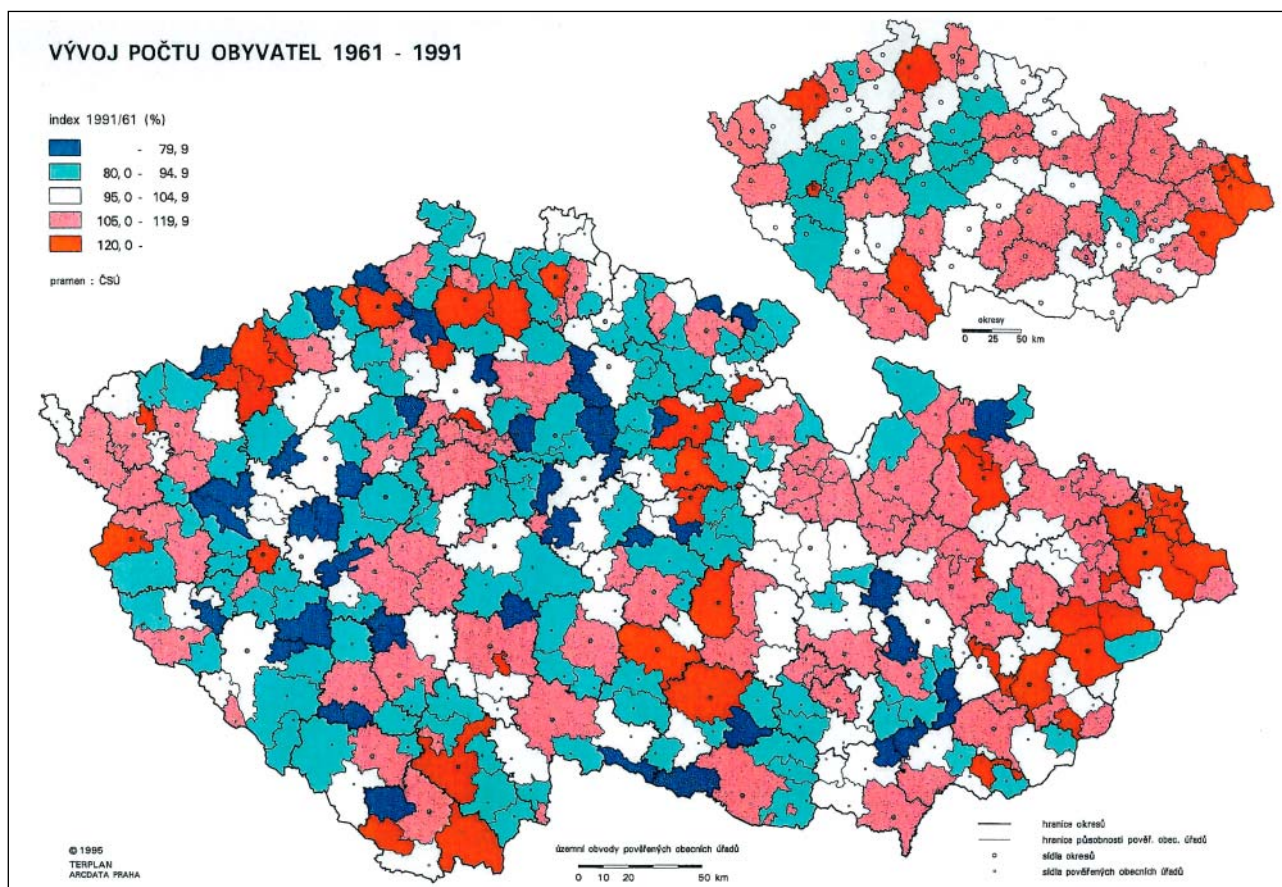
V období 1970–1991 jsou velmi vysoké nárůsty území zejména u Třince (+85 km²) a Nového Jičína (+37 km²), poměrně vysoký nárůst vykazuje Opava (+36 km²).

Haviřov je městem od roku 1955. V roce 1950 bylo na území obcí Dolní Lutyně a Dolní Suchá (3,1 km²) 11,7 tis. obyvatel, včetně částí dalších obcí 12,9 tis. obyvatel. V roce 1961 měl Haviřov rozlohu 32,1 km² a 86 tis. obyvatel.

Nárůst počtu obyvatel Ostravy byl v období 1970–1991 oproti předchozímu období poloviční. Vývoj Opavy byl přibližně vyrovnaný. Nárůst Frýdku-Místku byl výrazně vyšší v období 1970–1991. Karviná výrazně narostla v období 1950–1970, následně již ztrácela. Vývoj Třince a Bohumína byl v podstatě vyrovnaný. Města Český Těšín, Nový Jičín, Kopřivnice, Bruntál a Orlová měla významný nárůst v období 1970–1990.

Hustota obyvatel 1991

Vývoj počtu obyvatel 1961–1991

Vývoj obyvatelstva ve městech České republiky v letech 1961–1991

kategorie měst (obcí)	počet obcí	počet obyvatel		index vývoje 1961/ 1991	% v obyv. ČR	
		1961	1991		1961	1991
hl. m. Praha	1	1 133 080	1 214 174	107,2	11,8	11,8
krajská města	12	1 296 369	1 673 900	129,1	13,5	16,2
ostatní okresní města	58	1 224 907	1 751 860	143,3	12,8	17,0
ostatní města celkem	403	2 146 122	2 579 647	120,2	22,4	25,0
z toho > 10 tis. obyv.	62	759 882	1 060 341	139,5	(7,9)	(10,3)
ostatní města	341	1 386 240	1 519 306	109,6	(14,5)	(14,7)
ostatní obce	5758	3 723 043	3 081 233	81,7	39,4	29,9
Česká republika celkem	6232	9 571 531	10 302 215	107,6	100,0	100,0

Zdroj: Terplan

Praha měla index poněkud menší než ČR, v podílu na celkovém počtu obyvatelstva stagnovala. Nejvyšší index měla okresní města (bez krajských) – nárůst o 43 %, podíl na ČR zvýšila na 17 %. Ostatní města měla nárůst cca 20 %, avšak města s více než 10 tis. obyvateli měla nárůst dvojnásobný. Ostatní obce zaznamenaly pokles cca o 18 %, jejich podíl na obyvatelstvu ČR se snížil (z cca 40 % na cca 30 %). Problémem České republiky představuje velký počet malých měst. Zatímco v jiných zemích existují obce s více než 10 tisíci obyvateli, které nejsou městy, v České republice jsou města, která mají méně než 2 tisíce obyvatel.

Shrnutí

Celkově lze konstatovat, že zvětšování (nárůst počtu obyvatel) u většiny sledovaných měst probíhalo především v období 1970–1991, kdy byla v řadě měst realizována rozsáhlá výstavba bytů. Některé projekty byly dokončovány až po roce 1990. Další ambiciózní záměry „nových“ měst byly opuštěny (některé i před rokem 1990). Zvětšování územního rozsahu měst je ve většině případů velmi problematické. Ovlivnilo mj. následnou suburbanizaci, a to jak odsunem nové výstavby za hranice měst, tak i výstavbou v malých sídlech v jejich administrativním území. Ve sledovaném období, rozděleném na dva dvacetileté úseky, vykazovala centra osídlení (vyšší a střední) pozitivní

vývoj počtu obyvatel. Ztráty byly výjimečné a v podstatě velmi malé. V období 1950 až 1970 vykazovala ztráty jen města Varnsdorf, Rumburk a Vysoké Mýto. V období 1970 až 1990 měla ztráty jen města Uherské Hradiště a Karviná. V následném období (po roce 1990) se situace zásadně změnila. Výrazně poklesla výstavba bytů, přičemž jejich významná část byla realizována mimo centra osídlení, často ve velmi malých obcích. V roce 1990 došlo k oddělení některých obcí, zejména k rozpadu (již dříve) malých obcí na obvodech velkých měst. Důsledkem byla nekorigovaná suburbanizace, zahrnující nejen bydlení, ale i nové ekonomické aktivity, zejména v oblasti logistiky. Došlo k vý-

raznému rozvoji i v území bez odpovídající dopravní a sociální infrastruktury, v řadě případů i k rozvoji bydlení v území s nízkou obytnou hodnotou. Z vyšších center vykazovala pozitivní vývoj (při korekci jejich vymezení) jen města Praha, Mladá Boleslav, České Budějovice, Cheb a Liberec, ze středních center jen středočeská města Lysá nad Labem, Milovice, Poděbrady, Slaný, Beroun, Benešov, Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Říčany, v dalších krajích šlo pouze o Písek, Aš a Vysoké Mýto. Úbytky byly u většiny center velmi malé, výraznější byly zejména v krajích Moravskoslezském a Ústeckém.

Porovnání hustot zalidnění v r. 1991 (obyv./km²) center osídlení ukazuje velmi nízké hodnoty.

kraj	> 1000 obyv./km ²	< 600 obyv./km ²
Středočeský	Kladno, Mladá Boleslav, Příbram	Poděbrady, Slaný, Říčany
Jihočeský	České Budějovice	Písek, Jindřichův Hradec, Prachovice
Plzeňský	Plzeň	Klatovy, Rokycany, Tachov, Domažlice
Karlovarský	Sokolov	Cheb, Ostrov, Mariánské Lázně, Aš
Ústecký	Teplice, Chomutov, Litoměřice, Jirkov	Děčín, Kadaň, Klášterec nad Ohří, Žatec, Rumburk
Liberecký	Jablonec nad Nisou	
Královéhradecký		Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Vrchlabí
Pardubický	Pardubice	Č. Třebová, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Choceň
Vysočina		Třebíč, Havlíčkův Brod, Pelhřimov
Jihomoravský	Brno	Znojmo, Hodonín, Břeclav, Vyškov, Blansko, Veselí nad Moravou
Olomouc	Prostějov, Šumperk	Hranice, Jeseník
Zlínský	Uherské Hradiště, Otrokovice	Kroměříž, Vsetín, Valašské Meziříčí, Uherský Brod, Rožnov pod Radhoštěm
Moravskoslezský	Haviřov, Ostrava, Frýdek-Místek, Karviná	Třinec, Nový Jičín, Krnov, Bruntál

Hustota zalidnění je významným faktorem, zásadně je sledována za celé administrativní území města (obce). Ve srovnání se zahraničními centry je u českých center (včetně Prahy) výrazně nižší.

Menší hustotu zalidnění než 1 000 obyv./km² mají krajská města: Karlovy Vary, Ústí n. Labem, Liberec, Hradec Králové, Jihlava a Zlín. Nárůst počtu obyvatel center osídlení byl v některých případech doprovázen významným nárůstem administrativního území měst a tedy i poklesem hustoty zalidnění. Zejména v 70. letech došlo k vy-

sokému územnímu rozvoji měst (např. v Praze o více než 200 km², téměř na dvojnásobek). V souvislosti s rozpočtovým určením daní dle kategorií (více než 10, 20, 50, 100 tis. obyv.) se řada měst snažila počtem obyvatel překročit tyto „hranice“ přičleněním sousedních (většinou malých) obcí.

Nárůst počtu obyvatel center osídlení byl v některých případech doprovázen významným nárůstem administrativního území měst a tedy i poklesem hustoty zalidnění. Zejména v 70. letech došlo k vysokému územnímu „rozvoji“ měst (např. v Praze o více

než 200 km², téměř na dvojnásobek). V souvislosti s rozpočtovým určením daní dle kategorií (více než 10, 20, 50, 100 tis. obyv.) se řada měst snažila počtem obyvatel překročit tyto „hranice“ přičleněním sousedních (většinou malých) obcí.

Česká republika má mimořádně vysoký počet obcí. Nepochybně je žádoucí jejich „slučování“, resp. spolupráce, zvláště v případech, kde na sebe navazují souvisle zastavěná území. Přičleňování velmi malých, vzdálených obcí k větším městům lze považovat za problematické.

Hodnocení vývoje vybraných center osídlení

V následující tabulce jsou uvedena města s indexem A: menším než 1,2; B: 1,7–1,9; C: větším než 2,0 (zvýrazněna jsou vyšší centra)

A	obyv. v tis.		index 91/50	B	obyv. v tis.		index 91/50	C	obyv. v tis.		index 91/51
	1950	1991			1950	1991			1950	1991	
Praha	1057,4	1212,0	1,1	Mladá Boleslav	23,8	44,5	1,9	Příbram	13,5	36,9	2,7
Litvínov	26,8	29,1	1,1	České Budějovice	55,8	97,3	1,7	Strakonice	12,1	24,7	2,0
Náchod	18,6	20,6	1,1	Jindřichův Hradec	12,1	21,8	1,8	Sokolov	9,8	25,2	2,6
Prostějov	40,6	50,1	1,2	Chomutov	28,8	53,2	1,8	Česká Lípa	14,8	39,4	2,7
Bohumín	19,7	23,7	1,2	Litoměřice	15,1	25,9	1,7	Blansko	9,4	21,4	1,6
				Hradec Králové	57,1	99,9	1,7	Hodonín	13,6	28,2	2,1
				Pardubice	49,9	94,6	1,9	Uherské Hradiště	13,4	26,8	2,0
				Třebíč	21,2	39,3	1,9	Otrokovice	8,9	20,3	2,3
				Vyškov	13,8	23,1	1,7	Žďár nad Sázavou	4,9	23,2	4,7
				Třinec	26,2	45,2	1,7	Frýdek-Místek	27,0	63,8	2,4
				Karviná	38,5	68,4	1,8	Haviřov	12,9	86,3	6,7
				Přerov	29,1	51,3	1,8	Kopřivnice	9,7	24,1	3,1
				Šumperk	17,2	30,5	1,8				
				Vsetín	17,5	30,4	1,7				
				Valašské Meziříčí	15,3	8,2	1,9				

Nejvíce center se pohybuje v intervalu 1,3–1,4. Z vyšších center to jsou Plzeň (1,4), Liberec (1,4), Karlovy Vary (1,4), Jablonec nad Nisou (1,4), Olomouc (1,4), Děčín (1,3), Ústí nad Labem (1,4), Brno (1,3) a Zlín (1,3).

Období 1950–1990 znamenalo nejvýznamnější (z hlediska počtu obyvatel) rozvoj měst. V kategorii A (nízký nárůst) je i hl. m. Praha, je to dáno výrazně odlišností města, protože nárůst o 158 tis. obyv. je poměrně velký. Řada velkých měst je v intervalu 1,3–1,4, který není uveden v tabulce, vzhledem k velkému

počtu měst. Za dynamický lze považovat nárůst v kategorii B, za extrémní rozvoj pak kategorii C. S výjimkou Frýdku-Místku v této kategorii není žádné vyšší centrum.

Za pozitivní lze považovat rozvoj center – aglomerací: České Budějovice, Hradec Králové, Pardubice, Chomutov, – regionálního významu: Šumperk, – v řídké osídleném území: Jindřichův Hradec.

Za negativní lze považovat:

– preferenci Třebíče a Žďáru nad Sázavou, která měla za důsledek stagnaci

hlavního centra Vysočiny Jihlavy, – vývoj relací mezi městy Chodov, Karlovy Vary, Sokolov a Cheb.

U řady preferovaných měst (regionů) jsme začátkem 90. let předpokládali (v rámci prací na Zásadách prostorového uspořádání ČR) možnost stagnace či deprese.

Tyto prognózy se v následujícím období většinou naplnily.

Vývoj po roce 1990

Předcházející vývoj byl v letech 1960–1990 významně ovlivněn výstavbou bytů, kterou tehdejší plánovací rozhodování z velké části vázalo na rozvoj ekonomických, zejména výrobních aktivit.

Intenzita výstavby byla v letech 1971 až 1990 oproti období následnému (1991 až 2010) dvojnásobná. Podstatná část výstavby před rokem v 1990 byla realizována v bytových domech, zejména ve velkých (panelových) sídlišťích. Následně byla výrazná část bytového fondu zprivatizována. Ve značném rozsahu došlo k jeho modernizaci, často s dotační podporou.

V neopominutelném rozsahu však také došlo, zejména v méně atraktivních lokalitách, k devastaci bytů. **Velkým systérovým omylem bylo rozprodání obecních bytů, které výrazně negativně ovlivnilo problematiku sociálního bydlení.**

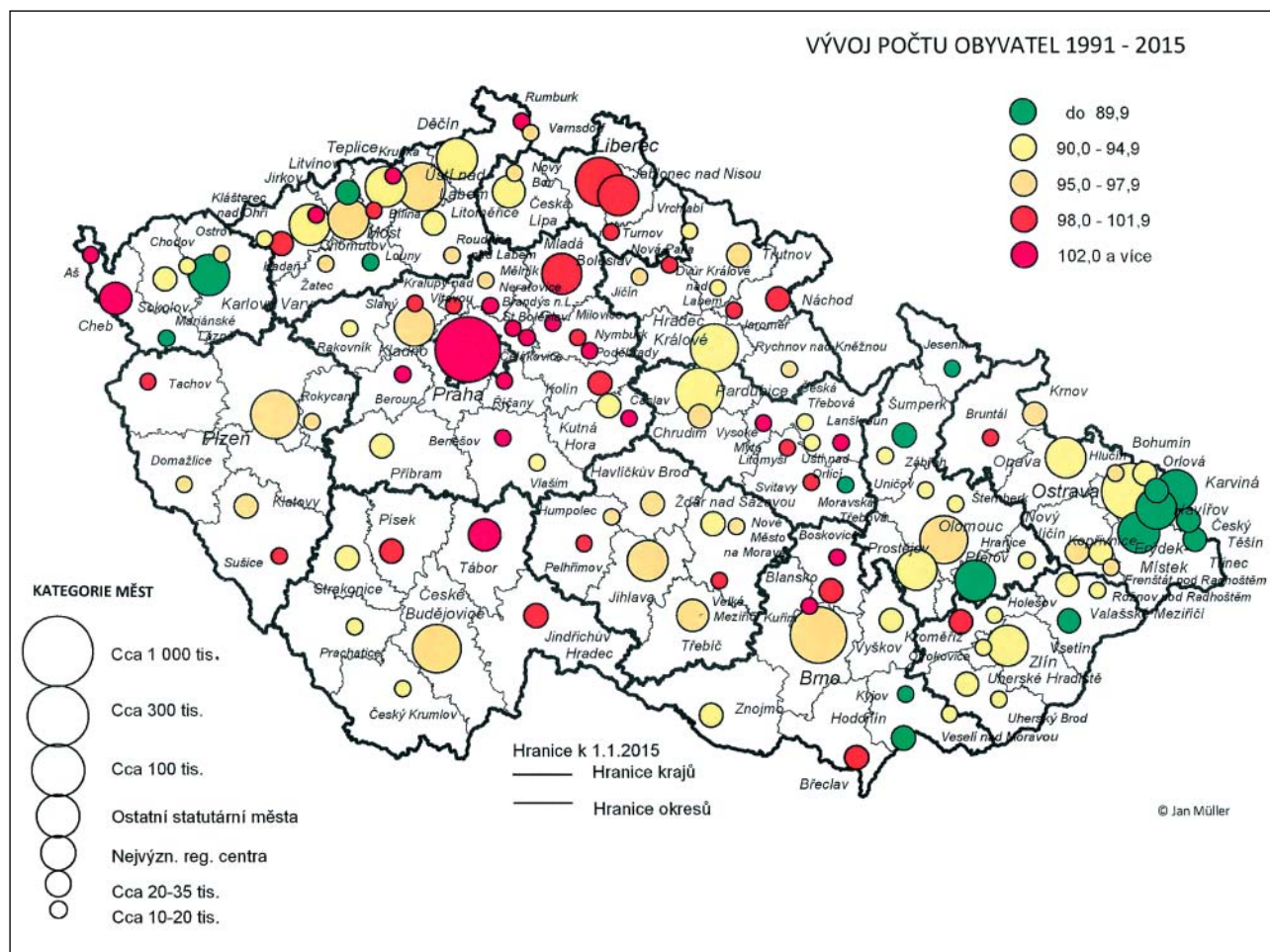
Po roce 1991 již k významným změnám (rozsah území, počet obyvatel) ve vývoji center nedocházelo. Hustota zalidnění center se však snižovala v souvislosti s úbytkem počtu jejich obyvatel. Ten zčásti souvisel se suburbanním rozvojem, většinou však s migrací do atraktivnějších regionů. Na rozdíl od Polska či Maďarska je zatím migrace části obyvatel České republiky do jiných zemí nízká.

Pozitivní vývoj počtu obyvatel mělo (mimo Prahy) jen velmi málo center. Významná část z nich stagnovala či mírně klesala. Tento vývoj neovlivní (až na výjimky) jejich roli v osídlení.

V roce 1990 došlo v řadě případů k rozdělení obcí. Tato skutečnost se promítla i do sčítání v roce 1991.

Většinou se oddělovaly menší obce. Zřejmě nejčtenější byly tyto trendy ve středočeském prostoru, kde se od Mladé Boleslavi oddělily Kosmonosy a několik dalších obcí, od Berouna Králův Dvůr a od Neratovic Libiš. Na Moravě bylo zřejmě nejvýznamnější oddělení Starého Města od Uherského Hradiště.

V období	1960–1970 bylo realizováno	534 tis. bytů
	1971–1980	797 tis. bytů
	1981–1990	514 tis. bytů (tzn. 1971–1990 celkem 1 311 tis. bytů)
	1991–2000	314 tis. bytů
	2001–2010	364 tis. bytů (tzn. 1991–2010 celkem 678 tis. bytů)

Vývoj počtu obyvatel (města) 1991–2015

V příměstském území hl. m. Prahy došlo k rozpadu řady malých obcí na nové, ještě menší (některé měly i méně než 200 obyvatel). Nové obce (zejména malé) výrazně ovlivnily chaotickou suburbanizaci, neboť na svém území umožňovaly rozsáhlé projekty obytných satelitů i ekonomických aktivit. V některých případech tyto realizace významně ovlivnily stagnaci vývoje center. Podíl na tomto vývoji má též územní (zejména regionální) plánování, které rezignovalo na koncepci rozvoje území.

Bez ohledu na mimořádně nízkou zaldněnost velké části center a potřebu rozsáhlé přestavby jejich území jsou v regionální dokumentaci (ZÚR) navrhovány **rozvojové plochy** (oblasti, osy) i v případech, kdy **tato území nevykazují žádné statisticky doložitelné rozvojové parametry** (úbytek počtu obyvatel a pracovních míst, velmi nízká intenzita bytové výstavby).

Kvalitativní rozvoj (zvyšování standardu) by se měl **pochopitelně týkat všech regionů a sídel České republiky. V případě řídice osídlených území s malými obcemi to bude znamenat potřebu spolupráce.**

Použité zdroje:

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. ČSÚ, 2006.

Zpráva o stavu a možnostech území ČR. Terplan, 1995.

Zásady prostorového uspořádání ČR. Terplan, 1992.

Statistický lexikon obcí České republiky (3. 3. 1991). ČSÚ a Ministerstvo vnitra ČR, 1994.

Statistický lexikon obcí ČSR (1. 12. 1970). Federální statistický úřad, 1974.

Statistický lexikon obcí Republiky Československé (1. 3. 1950). Státní ústav statistický a Ministerstvo vnitra, 1955.

Sídelní struktura ČR. AURS/URS 2017.

Ing. arch. Milan Körner, CSc.

ENGLISH ABSTRACT

Developments in Czech towns and cities 1950–1991, by Milan Körner

The article Thirty years of developments in settlement structures of the Czech Republic and the neighbouring regions in the 5/2019 issue of this journal was focused on Czech settlement centres after 1990. The present article deals with the second half of the century, when many settlement centres in the Czech Republic underwent intensive development.